

KİTAP TANITIMI *

(Ebu Hanife Entelektüel Biyografi, Mürteza Bedir, Ay Yayınları, 191 sayfa, 1. Baskı, Şubat 2018 İstanbul)

Hamit Kamer**

Peygamber Efendimizin (s.a.v) vefatından sonra İslam'ı insanlara aktaran merciler mezhep alimleri olmuştur. Zamanın değişmesiyle hükümlerinde değişmesi gerçeğini göz önüne alan fıkıhçılar, nasların ışığında kendi görüşlerini dile getirmekten kaçınmamışlardır. İslam dininin ancak bu şekilde hayata tutunabileceğini öngören bu fakihler arasında öne çıkanlardan birisi de İmam-ı Azam Ebu Hanife'dir. Rey ekolünün sahibi olarak bilinen Ebu Hanife bugün bir buçuk milyara yakın Müslüman topluluğun yarısından fazlasının mensup olduğu Hanefi mezhebinin de kurucusudur. Ebu Hanife hakkında asırlardır birçok eser telif edilmiştir. Gerek hayatını gerekse görüşlerini ele alan bu eserler arasında bir yenisini de Prof. Dr. Mürteza Bedir¹ eklemiştir.

Kitap tanıtımımızda bu eseri tercih etmemizin sebebi, alanına hakim bir uzmanın elinden çıkan bu eserin sadece bir biyografi kitabı olmayışındır. Kronolojik bir biçimde Ebu Hanife'nin hayatı sadece ilk bölümde bir başlık altında kısaca ele alınmış (s. 13-17), kitabın geriye kalan kısımlarında ise daha çok dönemin sosyal, siyasi şartları bağlamında yürüttüğü ilmi çaba göz önüne serilmiştir.

---

* Geliş Tarihi / Received Date : 04.06.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date : 26.06.2018

** Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, hamitkamerr@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2470-0509

¹ Mürteza Bedir, şuan İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Hukuku ana bilim dalında öğretim üyesidir ve aynı zamanda fakültenin dekanlık görevini yürütmektedir.

Kitabın telif edilmesindeki maksat takdim bölümünde okuyucularla şu şekilde paylaşılıyor: İslam'ın, tarihi süreç içerisinde gelenekten koparılarak anlamlandırılması büyük problemlere sebebiyet vermiştir. Müslümanların dini algılarını reform etmeleri gerekir. Bu durum ise ancak İslam-Gelenek sentezli yeni bir okuma ve algılama ile elde edilebilir. (s. 7-8-9)

Yaynevinin Medeniyet Serisinin beşincisi olan bu kitap, dört bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde, İmam-ı Azam'ın hayatı ve yaşadığı çevreden bahsedilmiş. İkinci bölümde, Ebu Hanife'nin karşısında sert şekilde duran Hadis Ehli ve onların tenkitleri ele alınmış. Üçüncü bölüm kitabın asıl vurgu yaptığı yer olarak gördüğümüz Ebu Hanife ve onun fıkıdır. Dördüncü ve son bölümde ise kelamla, siyasetle tasavvufla ilişkileri üzerine yoğunlaşmış. Sonuç kısmında da, gerek itikat konularında gerekse fıkıh ilminde bıraktığı etkilerden bahsedilip kitap nihayete erdirilmiştir. Toplam 192 sayfadan oluşmakta ve akıcı bir üsluba sahiptir. Kitabın ön ve arka kapağında sade bir renk kullanımına gidilmiş ve sadece beyaz ile yeşil renk tonları kullanılarak kitabın orta kısmına 'Ebu Hanife' ismi yazılmıştır.

Birinci bölümün başlangıcında yazar, Ebu Hanife'nin nesebi, doğumu, künyesini nereden almış olabileceği ve ilimle başlangıcına kısaca değindikten sonra yaşadığı çevrenin siyasal durumunu anlatmış ve siyasi otoritelere karşı yürüttüğü pasif direnişten, bunun mukabilinde karşılaştığı sıkıntılardan bahsetmiştir. Siyasi istikrarsızlıktan ve bunun alimlere, özellikle Ebu Hanife'ye etkisinden bahsederken şu alıntıyı yapmıştır: "... 'Ebu Hanife kadılık görevine girmesi için kırbaçlandı ama o kabul etmedi. Ahmed b. Hanbel'e bu anlatılınca ağlar ve Ebu Hanife'ye rahmet duası yaptı. Bu Ahmed'in de kırbaçlanması hadisesinden sonra olmuştu.'"(s.20)

Ebu Hanife'nin İlmî Çevresine İlişkin Gözlemler başlığı altında yazar, Müslümanların hicri 2. ve 3. asırlarda, fetihlerden sonra farklı kültürlerle etkileşimi sonucu tedvin çağının başladığından bahsederken, İbni Haldun'un beş temel ilim hakkındaki görüşlerine değinir. Tefsir ve Hadis ilminin usul, Fıkıh, Kelam ve Tasavvuf ilimlerinin ise bunların dalları (yorumu) olan furu ilimler olduğunu söyler.

Yorumlama faaliyeti olarak fıkıh kelimesinin o dönemde şamil (kuşatıcı) bir kavram olduğunu belirten yazar şöyle demiştir: "*Başlangıçta fıkıh uzmanlığı da bütüncül bir karaktere sahipti bu sebeple hem itikat/kelam uzmanlığına, hem Salih amel ve hem de kalp tasfiyesi uzmanlığına fıkıh adı verilebiliyordu. Bu sebeple itikat/kelama fikh-ı ekber, ameller ilmüne fikh-ı zahir ve nihayet insanın kalp tasfiyesiyle uğraşan disipline fikh-*

ı batın adı verilmişti.” (s.26) Ayrıca yazar, Ebu Hanife’nin ilmi tahsiline şöyle dikkat çekmiştir: “En önemli hocası olan Hammad kanalıyla İbn Mes’ud’a ulaşan bir hadis ilmi birikimi vardır. Şeybani’nin Kitabı’l Asar’ında (Ebu Hanife’nin Müsned’i olarak bilinir) da bunu anlıyoruz. Bunun yanında tefsire dair bilgi birikimi de, Ata b. Ebu Rebah kanalıyla İbn Abbas’tan gelir..” (s. 29-30-31) Yazarın kanaatine göre, her ilim dalında olduğu gibi İslam ilminde de bir alimin ilmini devraldığı hocaları ve yetiştiği çevre en önemli hususlardan biridir. Her ne kadar farazi içtihat metotlarını kullanıp reformist bir kimlik taşımış olsa da Ebu Hanife’nin kökleri sağlamdır. Bu sebeple denilebilir ki, İmam-ı Azam’ın Rey ekolünün kurucusu olması onu bidat ehline dahil etmez. Bu bölümün sonuna doğru yazar, Ebu Hanife’nin talebelerini, onun meclisinde devamlılıklarına göre dört kısma ayırmıştır. Sonrasında ise eserlerine değinip bu bölümü noktalamıştır.

İkinci bölümün başında, Müslümanların asr-ı saadet sonrası yaptıkları fetihler sonucunda zengin medeniyetlerle yüzleşmelerinden, bu durum karşısında yine Müslümanların eldeki verileri (Kur-an ve Sünnet) yorumlama faaliyetine gitmelerinden bahsetmektedir. Kur-an ve Sünnet’in tek başına sadece 7. yüzyıla hitap edebiliyor olmasının bu yorumlama faaliyetlerini mecbur kılan sebep olduğunu söyleyen yazar, bunun sonucunda ise bugünkü şeri ilimlerin (fıkıh, tasavvuf, kelim) temelleri atılmış ve sınırları çizilmeye başlanmıştır diyerek devam eder. (s. 49) Ehli Hadis’in, Rey ekolüne karşı olan sert tavrının sebepleri üzerine mülahazalar yaptıktan sonra, tedvin döneminde tenkide uğrayanların arasında öne çıkan ismin Ebu Hanife olduğunu, bunun sebebinin de kurduğu akademi sayesinde çevresinde birçok taraftar toplamasına bağlamıştır. (s. 51)

İkinci bölümün sonunda, Ebu Hanife ve hadis ilmiyle ilgili bir değerlendirme yapılmış, Ebu Hanife neden hadisle ilgilenmemiştir sorusuna şu nedenle yaklaşmıştır: Hadis mecmualarının ancak tedvin döneminin sonuna doğru tamamlanması, dolayısıyla Ebu Hanife zamanında mevcut bir hadis külliyatının var olmaması sebebi gösterilmiştir. Fakat kanaatimizce bu geçerli bir sebep değildir. Çünkü her ne kadar hadis mecmuaları Ebu Hanife döneminde henüz yeni oluşturulmaya başlanmış olsa da, onun zamanında hadisle ilgilenen başka alimler de vardı. Tedvin çağının başlangıcında hadis ilmi gibi fıkıh ilmi de yeni sistemleşiyordu. Ebu Hanife, Fıkıhla ilgilenmek yerine hadis tenkit sistemi üzerine ilmi çalışmalar yapabiliirdi. Bu bölümü sona erdirirken Gelenekçi çevrenin neden özellikle Ebu Hanife’ye karşı sert tutum sergilediklerini açıklayan müellif;

Ebu Hanife'nin, yenilikçi kişiliği², siyasi tavrı³, iman tanımı⁴ ve en nihayetinde daha önce sorulmamış soruları cesaretle sorabilmesini sebepler olarak sıralamıştır. (s. 62)

Üçüncü bölümde tarihi süreç eksenli bir giriş yapan yazar, yeni kültürlerle ilişkiler kurulması üzerine yorumlama faaliyetlerinin başladığını, o dönemde bu yorumlama faaliyetlerinin hepsine fıkıh denildiğini aktarmıştır. Ebu Hanife'nin "*Fıkıh kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir.*" (s.70) sözüne değinerek, akaidle ilgili akıl yürütme faaliyetlerine fıkıh-ı ekber, vicdani meselelerin üzerine düşünülmesi işine fıkıh-ı batın ve son olarak da ameli konularla ilgili her şeye de fıkıh-ı zahir denildiğine dikkat çekmiştir. (s. 71)

Rey kavramının kökenini tespit eden yazar, birçok rivayeti kitabında delil göstererek rey ile Ebu Hanife'nin o dönemde özdeşleştiğini dile getirirken, bunun sebeplerini sıralamayı da ihmal etmemiştir. Tedvin döneminde, Rey'in kurucusu olarak görülen Ebu Hanife, fıkıhın teşekkülünde başat rol oynamış, ilk defa soru sorma işini sistematik şekilde icra etmiştir, diyerek devam etmiştir. Kıyas, istinsah ve farazi fıkıh uygulamalarında Ebu Hanife'nin öncü şahsiyet olduğunu vurgulamış, bu uygulamaları ortaya çıkarma serüvenine değinerek bir takım örnekler vermekten geri durmamıştır. (s. 93)

Ebu Hanife'nin fıkıh ilmine katkısını irdelerken, özellikle füru fıkıh alanına olan çalışmalarına dikkat çeken yazar, *tefri*⁵ kelimesinden hareketle bazı açıklamalar yapar. Ebu Hanife'nin, fıkhi meseleleri; temizlik, namaz, oruç, zekat, hac, evlenme, boşanma, alış-veriş, parasal ilişkiler, helaller haramlar, yargılama, miras, vasiyet gibi konulara ayırdıktan sonra bunların altını fasillara ayırıp binlerce soru ürettiğinden bahsedip, bu çabanın sonucunda da fıkıh ilminin baş rolünü üstlenmesinin sebebini okuyucularına aktarır. (s.97) Bu açıklamaların devamında, Ebu Hanife'nin bazı dini konulardaki görüşlerine değinip bir takım örnekleri kitabına taşımıştır. Namazda okunacak kıraat, zekat mallarının değerince başka malla verilmesi, yetişkin bir kadının kendi başına evlenebilmesi, fasid-batıl ayrımı vb. gibi gelenekten ayrı yol izlediği birçok görüşüne kitabında yer vermiştir.

Üçüncü bölümün sonunda, Ebu Hanife'nin fıkıh usulü alanındaki tarzını ele almıştır. Fıkıh usulü tam bir sistematik tarzını İmam Şafii'nin Risale'sinde

² Ebu Hanife'nin, Rey ekolünün kurucusu olması.

³ Ebu Hanife'nin, iktidar ile arasında mesafe bırakmış olması.

⁴ İman-amel ayrımı yapmış olması.

⁵ Tefri: Bir şeyin belli bir kökten doğarak dallanıp budaklanması anlamına gelir. (s. 97)

kendini ilk defa göstermiş, bu sebeple Ebu Hanife zamanında bu konular henüz teşekkül etmemiştir mahiyetinde açıklamalarda bulunan yazar, bu kısımda, Ebu Hanife'nin, Kur'an lafzı, Peygamber ve Sahabe söz/uygulamasına ihtimam gösterdiğinden bahseder. Yine, Ebu Hanife'nin, Kur'an lafzını ahad haberin önüne geçirmesinin, dini meseleleri yorumlamasına nasıl etki ettiğini tahlil etmiştir.

Dördüncü bölümde, ağırlıklı olarak Ebu Hanife'nin akaid konuları ile olan münasebetini ele aldığı görülür. Bu bölümün başında, Ebu Hanife'nin, iman ile ameli ayrı iki unsur olarak değerlendirmesi sonucunda mürcie olduğu ithamıyla karşı karşıya kaldığını aktaran yazar, kitabında bu iddia sahiplerinin arasında en aşırıya gidenlerden Osman el-Betti ile Ebu Hanife arasındaki risale meselesine de değinmiştir. Akabinde ise, mürcie ekolünün ortaya çıkış sebebini aktardıktan sonra Ebu Hanife'nin iman ile ameli iki ayrı unsur olarak beyan etmesinin temellendirmesini okuyucuya yapmıştır. (s. 131)

Ebu Hanife'nin itikada dair görüşlerini okuyucuya net bir şekilde gösterebilmek adına el-fıkhu'l-ekber'in birçok kısmına, sonra da Osman el-Betti'ye yazdığı uzunca açıklamalı olan risalenin tamamına, aralarına bazı notlar ekleyerek kitabında yer verdiği görülür.

Dördüncü bölümün sonuna doğru ayrı başlıklar altında Ebu Hanife'nin siyaset ve tasavvufla alakasını anlatmıştır. Yazar, rivayetlerde abartıldığı kadar Ebu Hanife'nin iktidara karşı asi bir karakter olmadığını kitabında birçok rivayetleri delil getirerek ispatlamaya çalışmaktadır. Ayrıca Ebu Hanife'nin, iktidar karşısındaki duruşunun muhalif olmaktan öteye geçmediğini nakleder. En sonunda da son bir başlık altında Ebu Hanife'nin zühd anlayışını ele alıp, sufilerin neden Ebu Hanife'yi kendilerinden gördüklerinden bahsettikten sonra, Ebu Hanife'nin vera sahibi bir alim olduğunu kitabında birçok yerde yinelemiştir.

Sonuç kısmında, kitapta bahsedilen tüm konuların kısa bir değerlendirmesini yapan yazar böylece kitaba son noktayı koymuştur..

Yazıyı nihayete erdirmeden evvel birkaç hususa değinilmesi elzemdir. Yazar kitabı telif etmesindeki amacını aktarırken Ebu Hanife ile ilgili yeterince çalışma yapılmadığını belirtmiş, bu yönde eksiklik gördüğünü söylemiştir.⁶ Bu eksikliği kapatma niyetiyle kitabı yazdığını dile getirmiştir. Ancak kısa bir araştırma yapıldığında Ebu Hanife ve düşünce dünyası üzerine birçok eser yazılmış olduğu, panel ve sempozyum düzenlendiği görülebilir.⁷ Müslümanların

⁶ Bknz. Kitabın önsöz bölümü.

⁷ Ebu Hanife. Muhammed Ebu Zehra. Çeviren, Osman Keskioglu. DİB yayınları. İmam-ı Azam Ebu Hanife. Hasan Ayhan. Bayrak Yayıncılık

çoğunun mezhep alimi olan Ebu Hanife üzerine bu yönde araştırma yapılmamış olması da düşünülemezdi. Bir diğer yönden cümlelerin kuruluşundaki zamansal istikrarsızlık fark edilen bir eksikliklerdir.⁸

Ebu Hanife'nin ilim öğretisini, cesaretli adımlar atarak oluşturduğu ekolü iyice anlamak isteyen araştırmacıların raflarında bulundurmaları gereken bir eserdir. Hanefi mezhebinin teşekkül hikayesi bu kitapta gayet güzel bir şekilde anlatılmış olup, her kesimden okuyucunun anlayacağı dilde sade bir şekilde ele alınmıştır. Ebu Hanife ile ilgili bilinen yanlışlıkların⁹ açıklandığı eser, insanların akıllarındaki çoğu tarihi muğlaklıkları netleştirmesine faydalı olabilir. Bu yönüyle İslam dünyasına kazandırılmış güzel bir eserdir. Emeklerinden ötürü Mürteza Bedir hocaya teşekkür ediyoruz.

İmam-ı Azam Ebu Hanife ve Hanefi Mezhebi. Ebu Hanife Paneli. IGMG (İslam Toplumu Milli Görüş. İrşad Başkanlığı.)

⁸ Birçok noktada bu husus tespit edilmiştir. Örnek vermek kabilinden 22. sayfanın ilk paragrafında şöyle bir alıntı ile durum anlatılabilir: *"..Kufe ve Basra, Hz. Ömer döneminde kurulmuş iki önemli İslam şehri olarak İslam medeniyetinin teşekkülünde önemli roller oynadı. Hz. Ömer döneminde fethedilen Irak'ta Doğuya dönük fetihler için garnizon şehirleri olarak kurulmuşlardı. Ancak zamanla fetihlerin getirdiği zenginliklerle, İslam şehirlerinin ilmi ve kültürel kimlikleri öne çıkmaya başlamış ve bu şehirler birer garnizon kenti olmaktan çıkarak çok yönlü şehirler haline gelmişlerdir. Fetihlerle elde edilen maddi zenginlik ve insan kaynağı bu şehirlerin medeni kurumlarının oluşumunda en önemli faktörler oldu."*

⁹ Ebu Hanife ile ilgili "Hadis düşmanı", "Hevasına göre fetva veren" gibi yaygın görüşler.